1. Het complex aan de Nieuwstraat in 2008. Centraal op de foto het huis Waelwijk en rechts daarvan de huizen Bruheze en Assendelft. Het torentje van Assendelft en de kapel van het Liefdegesticht rijzen boven de daken uit. (foto: auteur)

Deftig en devoot. Statige huizen voor notabelen en religieuzen aan de Nieuwstraat in Breda

door
Mark Buijs

Inleiding

Het hofhuizencomplex aan de Nieuwstraat stond tot voor kort vooral bekend als het voormalige klooster van de zusters franciscanessen. Er was echter een lange tijd waarin de oude herenhuizen aan de zuidzijde van de Nieuwstraat particulier bewoond werden: statige huizen met lange gangen die vanaf de voordeur naar de tuin leidden, met imposante kamers aan weerszijden en een rijke afwerking van het interieur in de voornaamste vertrekken. Onder de huizen lagen kelders waarin men aanzienlijke aantallen flessen wijn bewaarde die aan huis gebotteld werden.[1] Boven de huizen lagen grote zolders waar de was gedroogd werd. Achter de huizen in de richting van de Nieuweweg en de Mark lagen lommerrijke tuinen en koetshuizen met stallen. Die tijd eindigde met de aankoop van de panden door de zusters franciscanessen uit Roosendaal die de panden herbestemden tot klooster en onderwijsinstelling. De aankoop en ingebruikname gebeurden gefaseerd, pand voor pand en brachten telkens aanpassingen van de panden met zich mee, de ene keer ingrijpender dan de andere , maar telkens gericht op een sober en doelmatig gebruik.

Hoe ingrijpend de wijzigingen in de panden ook waren, de gevels met arduinen stoepen en smeedijzeren hekken bleven grotendeels intact. De panden hebben stuk voor een stuk een bouwhistorie die eeuwen terugvoert. Hoe de panden er in de loop der tijden uitgezien hebben is giswerk. Elke verbouwing zal modernisering met zich meegebracht hebben. Uit de oudste fasen zijn nog muurvlakken met forse bakstenen en ijsselsteentjes te herkennen. In de eerste helft van de negentiende eeuw werden de gevels wederom aangepast aan de mode van de tijd. Aan het einde van de achttiende eeuw greep men in de architectuur opnieuw terug naar de oorsprong van de klassieke Griekse en Romeinse architectuur. Deze nieuwe benadering van de architectuur noemde men het neoclassicisme of empirestijl, omdat deze stijl een grote vlucht kende in de tijd van het Franse Keizerrijk onder Napoleon. Elementen als zuilen, kroonlijsten en natuurstenen blokken of imitaties daarvan in stucwerk gingen het straatbeeld bepalen. Bij nieuwbouw leidde de nieuwe stijl tot strakke, symmetrische bouwwerken, maar ook bestaande gebouwen werden zo goed en zo kwaad als het kon aangepast. Eeuwenoude panden werden gestuukt of op zijn minst gekalkt in wit- of grijstinten om op afstand natuursteen te suggereren. Een bekend voorbeeld daarvan is Paleis Het Loo in Apeldoorn waar de bakstenen gevels onder een strakke stuclaag verdwenen.

1 Van den Biesen, *Familie van Mierlo*. Men liet fusten uit Bordeaux komen die aan huis gebotteld werden en direct opgelegd in de wijnvakken in de kelders. Dat ging in dermate grote hoeveelheden dat bijvoorbeeld ten huize van de familie Van den Biesen tot in 1946 Château Morin St. Estèphe uit 1911 als tafelwijn geschonken kon worden.

In het voor u liggende artikel wordt met name ingegaan op de bewoning en het gebruik van de panden door de laatste particulieren voordat de zusters franciscanessen zich vestigden in de Nieuwstraat. Het verhaal volgt de aankoopgeschiedenis van de zusters, pand voor pand. Het artikel heeft geenszins de pretentie een complete bouw- en bewoningsgeschiedenis te geven. Er wordt voornamelijk gekeken naar de laatste eigenaren. De verdere eigendoms- en bewoningsgeschiedenis wordt zijdelings aangestipt maar is dermate ingewikkeld –zeker gezien de onderlinge familiebanden- dat daarvoor een afzonderlijke studie nodig zou zijn. Een goede basis is hiervoor overigens gelegd door Jan Kamphuis in zijn rapport over de panden uit 1996 waarvoor Ester Vink belangrijk archiefonderzoek verrichte.[2] Verder inzicht wordt gegeven door H. van Biesen die in 1919 in het huis Waelwijk werd geboren en enkele feiten over zijn ouderlijk huis en familie in 2001 optekende. Graag nodig ik u uit voor een rondwandeling langs de panden.

Nieuwstraat 25

Het eerste pand dat in 1849 door de zusters in eigendom werd verworven was het huis Nieuwstraat 25 oftewel het pand Assendelft. Het pand heeft een brede eenvoudige lijstgevel met empirevensters en een asymmetrisch mansardedak. Boven het dak springt het achtkantige traptorentje in het oog. Het torentje heeft een uivormige spits die met zink is bekleed en die bekroond wordt door een smeedijzeren kruis. Dit torentje kende een robuuste vierkante onderbouw die door latere verbouwingen grotendeels verdwenen is. Het torentje behoort tot de oude opzet van het complex met een robuuste vleugel evenwijdig aan de straat, een voorplein en een aangebouwde vleugel rechtsvoor. Gaandeweg de verbouwingen tijdens de negentiende eeuw is het torentje in het complex ingebouwd. Vanaf 1806 was het pand in gebruik geweest als weeshuis. Het had reeds eerder religieuze bewoners gekend. Van 1628 tot 1644 woonden hier de paters minderbroeders. Na de minderbroeders volgden diverse particulieren zoals de families Van Renessse, Wils, Cheeuws en Calckberner. In oktober 1805 werd het pand eigendom van de rooms-katholieke kerkenraad van Breda. Onbekend is of het huis bij deze overgang is verbouwd. De zusters franciscanessen kwamen vanuit Roosendaal naar Breda om de zorg voor behoeftige meisjes op zich te nemen. Een eerste beschrijving van het pand in de annalen van de congregatie geeft aan hoe het pand ongeveer gebruikt werd.[3] Wie het pand betrad aan de voorzijde kwam in een hal waar een grijze stenen trap omhoog voerde naar de verdieping en de toren. Een gang leidde vanaf deze plek door het pand naar achter, de zogenaamde blauwe gang. Onbekend is of deze naam samenhangt met de afwerking van de wanden of de vloer met bijvoorbeeld blauwe hardsteen. Rechts van de entree was een grote onderkelderde kamer met een zoldering van moer- en kinderbinten waarvan de zusters hun eetzaal maakten. Links van de entree bevonden zich een kleine spreekkamer en een schuur aan de straat. In 1856 zou het huis aan de voorzijde ingrijpend gewijzigd worden. De schuur aan de Nieuwstraat werd afgebroken. Op deze plaats werd de voorbouw van het pand doorgetrokken en het geheel werd voorzien van een nieuwe gestuukte gevel met empirevensters.[4] Door een genereus gebaar van de buurman, de zout- en zeepzieder François Stuijck, kreeg het pand aan de straatzijde een arduinen stoep met palen en kettingen en in het interieur een fraaie schouw.[5] Door latere verbouwingen zijn de oorspronkelijke bouwdelen grotendeels verdwenen, met uitzondering van de fundamenten, kelders, gemeenschappelijke muren tussen de verschillende bouwdelen en balklagen met moerbinten, kinderbinten en forse sleutelstukken met peerkraalmotief.[6]

2. Schilderij van de zeep- en zoutziederij zoals die was ten tijde van de familie Stuijck. Links op het schilderij een deel van het huis Assendelft. Het schilderij hing later als schouwstuk in de tuinkamer op de verdieping van het huis Waelwijk en bevond zich in 2001 in de collectie van H. van den Biesen.

3. Fragment van het plafond in de voormalige eetzaal van de zusters rechts van de voordeur in 2009. Duidelijk zichtbaar de in de muur op een sleutelstuk opgelegde moerbalk waarop de kinderbintjes rusten. (foto: auteur)

Nieuwstraat 27

Het tweede pand dat door de zusters in eigendom werd verworven, in 1899, was het huis Nieuwstraat 27 oftewel het pand Nedervenne. Over het uiterlijk van het huis Nedervenne is weinig opgetekend. Slechts de contouren van het gebouw zijn op basis van kadastrale kaar-

2 Kamphuis, *Historisch rapport*.
3 Archief Mariadal, Annalen Zusters Mariadal.
4 Empirevensters hebben grote staande ruiten en een relatief zware middenstijl. De vensters kunnen zijn uitgevoerd als een dubbel naar binnen draaiend raam ('Frans venster') of als schuifraam. In de bovenlichten komen gebogen ruiten met zogenaamde waaiermotieven voor.
5 Kamphuis, *Historisch rapport*, p.23.
6 Een balklaag werd opgebouwd uit een zware moerbalk die op sleutelstukken werd opgelegd in een muur. Tussen de moerbalken werden lichtere kinderbinten aangebracht waarop een planken vloerbeschot werd aangebracht. Een moerbalk overspant in de regel de korte zijde van een vertrek zodat de haaks aangebrachte kinderbinten in de lengterichting van een vertrek liggen. Sleutelstukken kenden eenvoudige versieringen, dikwijls in de vorm van een gestileerd motief dat regio- en tijdgebonden kan zijn.

4. De nieuwbouw van het Liefdegesticht op de plaats van de zeep- en zoutziederij. Aan de andere kant van de Nieuwstraat staat het schoolgebouw van de zusters. (collectie zusters Mariadal)

5. Gezicht vanaf de Grote Toren in 1904 met het Liefdegesticht in aanbouw. (collectie Breda's Museum)

ten met zekerheid bekend. Een schilderij van de voormalige zoutziederij toont een robuuste vleugel aan de Nieuwstraat met souterrain, twee verdiepingen en een kap. Daarnaast geeft een brede poort toegang tot een binnenplaats met een witgepleisterd herenhuis. Links van de poort bevond zich een eenlaagse vleugel haaks op de straat. Het complex werd in 1899 omschreven als een zeepziederij, olieslagerij en herenhuis. Het geheel was in eigendom van de Fries Cornelis Harmens die zich in 1876 in Breda vestigde.[7] Daarvoor was het eigendom van Hendrik Guljé, controleur van de directe belastingen en lid van de Tweede Kamer, die het had gekocht van de eerder genoemde zeepzieder François Stuijck. Stuijck was in 1788 geboren in Antwerpen en vestigde zich begin negentiende eeuw in Breda. De vermogende Stuijck verhuisde later naar het huis Waelwijk. Vrijwel direct na de aankoop werd in opdracht van de zusters begonnen met sloopwerkzaamheden op het perceel. Vrijwel alle bijgebouwen werden afgebroken en er werd bekeken welke mogelijkheden het perceel bood. In 1901 werd vergunning aangevraagd voor het verbouwen van het vleugeltje haaks op de straat. Het voorstel was om een verdieping te bouwen met kloostercellen.[8] Het is niet waarschijnlijk dat dit plan is uitgevoerd want in 1903 werd besloten om het gehele complex te slopen en op deze plaats een nieuw klooster met kapel te bouwen. Een deel van de fundamenten en kelders aan de straatzijde werd gehandhaafd. Verder werden nagenoeg alle sporen van het huis Nedervenne uitgewist. Bij recente werkzaamheden zijn echter ook aan de zijde van de Nieuweweg funderingsresten van wanden met steunberen gevonden en archeologisch onderzocht.

7 Cornelis Harmens was geboren te Harlingen op 19 september 1846.
8 SAB, bouwvergunningen.

Nieuwstraat 23a

6. Mr. PM.J.E. Bloemarts woonde tot 1933 in het huis Bruheze. (Bron: genwiki.nl/limburg. De foto is oorspronkelijk gepubliceerd in tijdschrift De Prins der geïllustreerde bladen, Amsterdam, 1921)

Het derde pand dat door de zusters in eigendom werd verworven, in 1934, was het huis Nieuwstraat 23a oftewel Bruheze. Het huis werd aangekocht van de familie Bloemarts. De heer des huizes was de in Gennep geboren jurist Paul Bloemarts, die gehuwd was met de Bredase Josephine Guljé, een kleindochter van de zeepzieder Guljé, die actief was in het huis Nedervenne. Het echtpaar was in 1901 in Breda getrouwd en kreeg vijf kinderen, drie zonen en twee dochters. Bloemarts was advocaat en president van de Arrondissementsrechtbank in Breda. In 1933 vertrok het echtpaar Bloemarts naar de gemeente Maasbree en Baarlo. De kinderen hadden het huis reeds eerder verlaten. Eerder werd het huis bewoond door Norbert Smits en Joanna Stuijck, dochter van de zout- en zeepzieder.[9] De gefortuneerde heer Smits bezat bij Drimmelen de Koekoekspolder van bijna 350 hectare.

De statige neoclassicistische gevel van dit pand doet vermoeden dat er een imposant vijf traveeën breed herenhuis staat. De werkelijkheid is echter dat het pand een raam smaller is omdat de meest linkse ramen horen bij het buurpand nummer 23. Beide panden zijn in de huidige vorm in 1844 tegelijk ontstaan met gebruikmaking van oudere casco's en vormen als het ware een twee-onder-een-kap. Ook in de plattegrond en de afwerking van met name de gang en traphal zijn er overeenkomsten, ware het niet dat hierin beide huizen niet gelijkwaardig zijn, omdat het linkerpand iets minder ruim en uitbundig is uitgewerkt. De architect van het pand is niet bekend. Het is echter niet onaannemelijk dat het hier gaat om een ontwerp van de Bredase architect Pieter Huijsers (1781-1848). Huijsers was onder andere verantwoordelijk voor het raadhuis in Steenbergen (1828), het raadhuis in Zundert (1830-1840), de Nieuwe Kerk in Zierikzee (1835-1848), de Antoniuskerk in Breda (1837) en hoogstwaarschijnlijk ook het voorhuis van het voormalige Latijnsch College aan de Markt in Oudenbosch (1840). Stuk voor stuk zijn dit gebouwen die in hun ontwerp tot op detailniveau overeenkomsten vertonen met de gevel en het interieur van dit pand aan de Nieuwstraat.

Achter de voordeur van nummer 23a strekte zich een lange, brede gang uit met symmetrische gangwanden, marmeren vloer, rijkgedetailleerd stucwerk en fraai omlijste dubbele deuren. Links van de entree bevond zich een kleine ontvangstkamer, rechts een grotere. Het plafond van de rechtse voorkamer is een stucplafond met een middenrozet waarin vogels

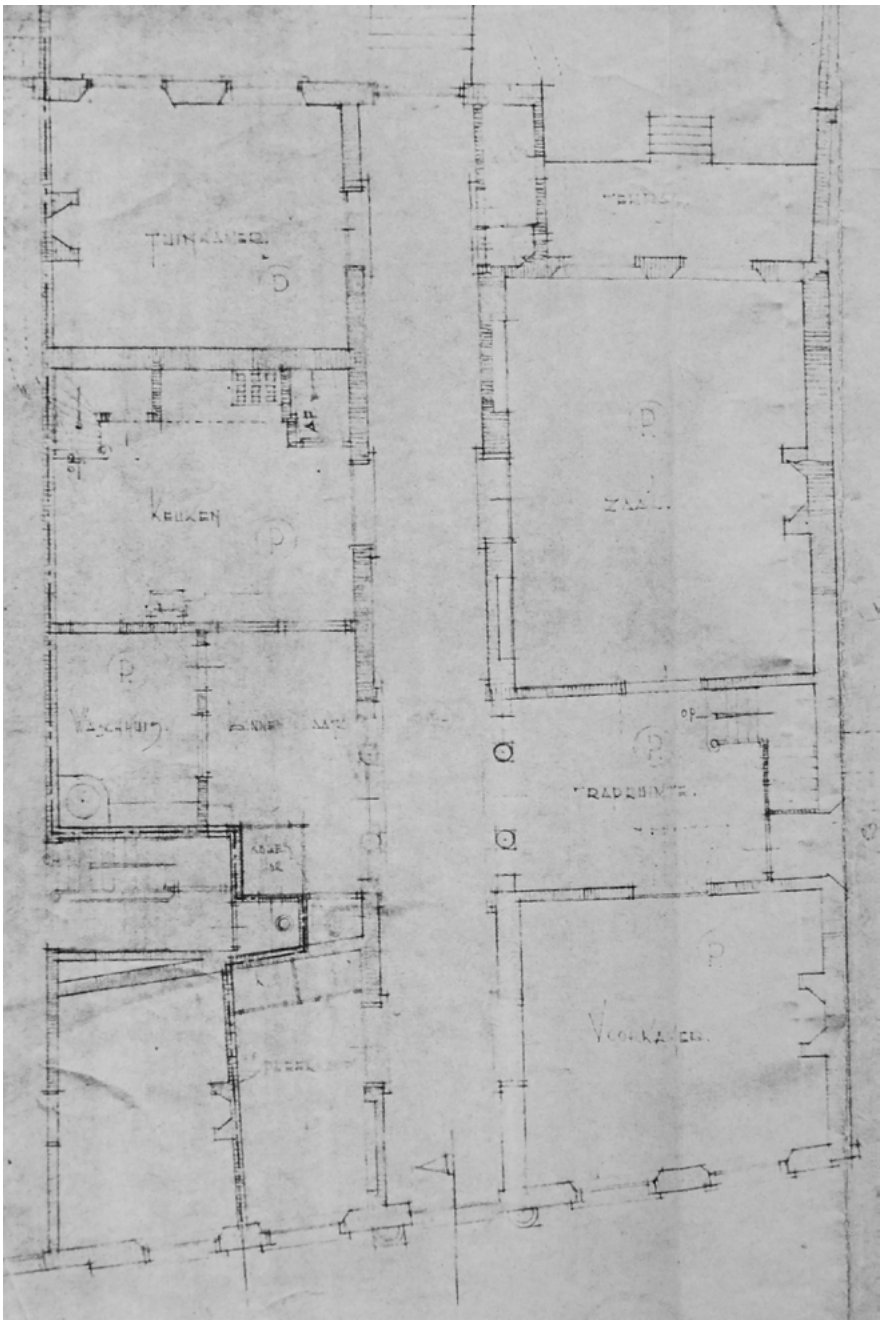

7. Plattegrond van de begane grond van het huis Bruheze in 1938. Duidelijk is de centrale gang van de voordeur naar de achterdeur met links vooraan een spreekkamertje, daarna een binnenplaatsje, keuken en tuinkamer. Rechts vooraan de voorkamer, dan de trappenhal, zaal en veranda. (collectie SAB)

9 Zij huwden in 1843. Norbertus Smits was een rentenier afkomstig uit Eindhoven.

8. De gang van Bruheze vanaf de voordeur in 2013. (foto: auteur)

9. De gang van Bruheze met links de trappenhal in 2013. (foto: auteur).

10. Gezicht op het complex vanaf de Nieuweweg in 1950, na de afbraak van de koetshuizen. Rechts op de foto de in 1938 vernieuwde achterbouw. (collectie zusters Mariadal)

zijn opgenomen. Achter de rechtse voorkamer ligt een statige traphal waarin een brede trap omhoog leidt. Boven deze hal is een koepelvormig gewelf aangebracht. De traphal is met een fraaie wand afgesloten van de gang. Deze wand bestaat uit gestuukte kolommen en beglaasde dubbele deuren en panelen. Gezien de volledige symmetrie in de gang geeft een exact hetzelfde vormgegeven wand aan de andere zijde toegang tot een binnenplaats. Achter de traphal lag een langgerekte zaal die met twee ramen uitkeek op een terras en de tuin. Daartegenover lagen de keuken en een tuinkamer. De bovenverdieping van dit huis kende een veel eenvoudiger en minder symmetrische opzet, die duidelijk meer aansloot bij de oudere oorsprong van de panden. Aan de straatzijde waren twee kamers gelegen in de straatvleugel; direct daarachter vond men de traphal in de vleugel haaks daarop en aan de tuinzijde bevonden zich een grote en een kleine slaapkamer. Opvallend was de aanwezigheid van een diensttrap die vanuit de keuken leidde naar een badkamertje op de verdieping.

Vrijwel direct na de verwerving is dit huis door de zusters ingrijpend verbouwd. Het achterste deel werd afgebroken tot aan de traphal zodat de statige lange gang aanzienlijk werd ingekort. Van de tuinvleugel bleef alleen de kelder bewaard. Aan de achterzijde verrees op de oude kelders een nieuwe vleugel met leslokalen, die in 2015 ten behoeve van de herbestemming tot hotel weer is afgebroken.

11. De gang van Nieuwstraat 23 in 2013. De vormgeving is verwant aan de gang en trappenhal van het huis Bruheze maar iets eenvoudiger opgezet. (foto: auteur)

12. De linkervoorkamer van Nieuwstraat 23 in 2013. Deze kamer heeft ten dele nog de oude afwerking behouden. (foto: auteur)

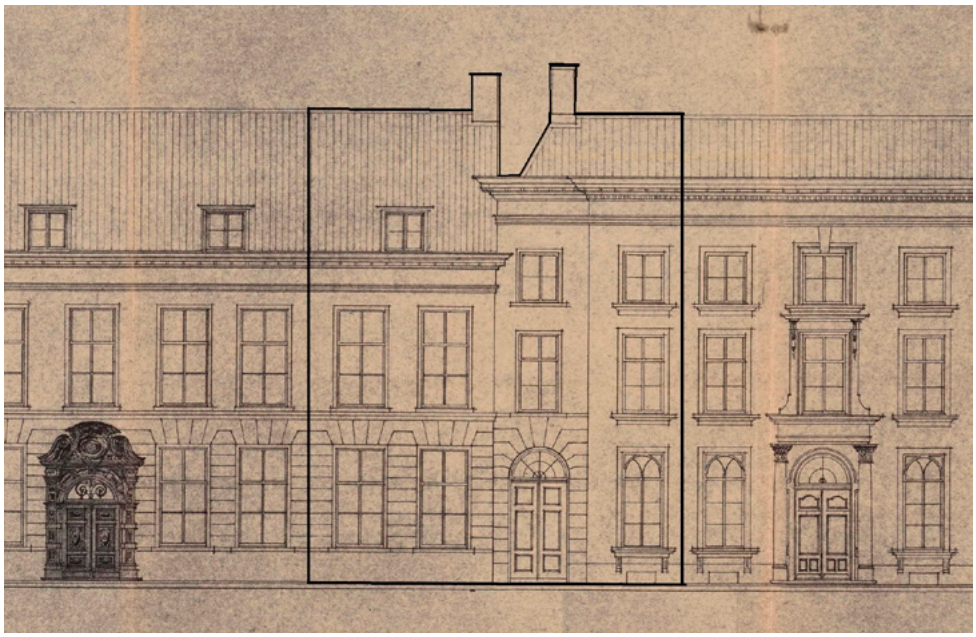

13. Gevelschets uit juni 1944 door A.W. van den Meiracker. Binnen de zwarte lijnen het huis Nieuwstraat 23, ontstaan door de samenvoeging van vertrekken uit de huizen Waelwijk (links) en Bruheze (rechts). (collectie SAB)

Nieuwstraat 23

Het vierde pand dat door de zusters in eigendom in 1947 verwierven was het huis Nieuwstraat 23, bestaande uit een gedeelte van de oude panden Bruheze en Waelwijk. Dit huis werd vanaf zijn huwelijk in 1898 tot zijn dood in 1944 bewoond door de bankier Henricus Hermanus van Mierlo, weduwnaar van eerst Anna Sassen en vervolgens haar zuster Adèle Sassen. Eerder woonden hier de arts Petrus Roverius van Mierlo en zijn vrouw Ludovica Stuijck. Misschien was deze woning wel de meest merkwaardige van het hele complex omdat hier sprake was van een geassembleerd geheel. Aan de straatzijde valt de woning nauwelijks op omdat de kamer links van de voordeur visueel deel bleef uitmaken van het huis Waelwijk en de kamer rechts van de voordeur leek te horen bij het huis Bruheze. Volgens de overlevering functioneerde de ingang van de woning oorspronkelijk als een doorgang voor paarden tussen de twee woningen.[10] Bouwhistorisch onderzoek heeft echter laten zien dat hier dan toch sprake geweest moet zijn van een overdekte doorgang. Zowel de achtergevel van de voorbouw als de balklagen en kap vormden namelijk één geheel met de voorbouw van het huis Bruheze. De overlevering zegt dat de dochters van Stuijck, Joanna (1814), Henrica (1818), Rosalia (1820) en Ludovica (1832), bij elkaar wilden blijven wonen en dat zodoende van de twee oude huizen drie woningen gemaakt werden zonder de imposante uitstraling aan de straatzijde aan te tasten. [11] Een opmeting van de bestaande toestand in 1951 laat goed zien hoe dit huis in elkaar stak. Wie het huis binnen-

10 Van den Biesen, *Familie van Mierlo.*
11 Van den Biesen, *Familie van Mierlo.*

ging aan de Nieuwstraat kwam in een ruime vestibule met toegangen tot de beide voorkamers. De linkervoorkamer is nog altijd goed bewaard gebleven. Deze kamer heeft rijke betimmeringen met lambrisering, lijstwerk, binnenluiken en een marmeren schouw met spiegel in een vaste omlijsting. In de tijd dat deze kamer nog deel uitmaakte van het huis Waelwijk lag de toegang naast de schouw. Vanuit de hal van Waelwijk was er een doorgang onder de trap in de grote hal van dat huis.

De kamer aan de rechterzijde van de entree was bescheiden van omvang maar eveneens voorzien van een marmeren schouw. In deze kamer ontving P.R. van Mierlo als huisarts zijn patiënten. Een portaal met fraai geëtste ruiten en houtsnijwerk gaf vervolgens toegang tot een lange gang die doorliep tot aan de tuin. De gang was zeer statig met een geleding van pilasters, stucplafonds en een vloer van zwarte en witte natuursteen. Omdat het huis feitelijk was ontstaan door het koppelen van kamers uit twee buurpanden was de plattegrond zeer grillig. Dit betekende dat achter de rechtervoorkamer nog wel het trappenhuis te vinden was maar dat verder alleen aan de linkerzijde van de gang vertrekken waren gelegen. De bijzondere plattegrond herhaalde zich op de verdieping. Daarboven bevonden zich ruime zolders. Achter het huis lag een fraai aangelegde tuin met gazon en slingerende paden. Daarachter bevond zich een koetshuis aan de zijde van de Nieuweweg.

Nieuwstraat 21

Het vijfde pand dat door de zusters in eigendom werd verworven, in 1951, was het huis Nieuwstraat 21 oftewel het huis Waelwijk. De weduwe Rosalia van der Biesen-van Mierlo bewoonde tot het moment van aankoop dit huis. Volgens de aantekeningen van de zusters bewoonde de weduwe slechts enkele kamers in het enorme huis en waren de meeste ruimten afgesloten. De kinderen hadden het ouderlijk huis allemaal al verlaten en met ondersteuning van nog een beetje personeel werd het nog bewoond.[12] Volgens de uitgebreide beschrijving die zusters in hun dagboek noteerden vertoonde het huis duidelijke tekenen van achterstallig onderhoud en had het dak aardig wat lekkages. Het regenwater werd met kannen en teilen op de zolders opgevangen. Mevrouw Van den Biesen was na haar huwe-

14. De entree van het huis Waelwijk. (collectie RCE)

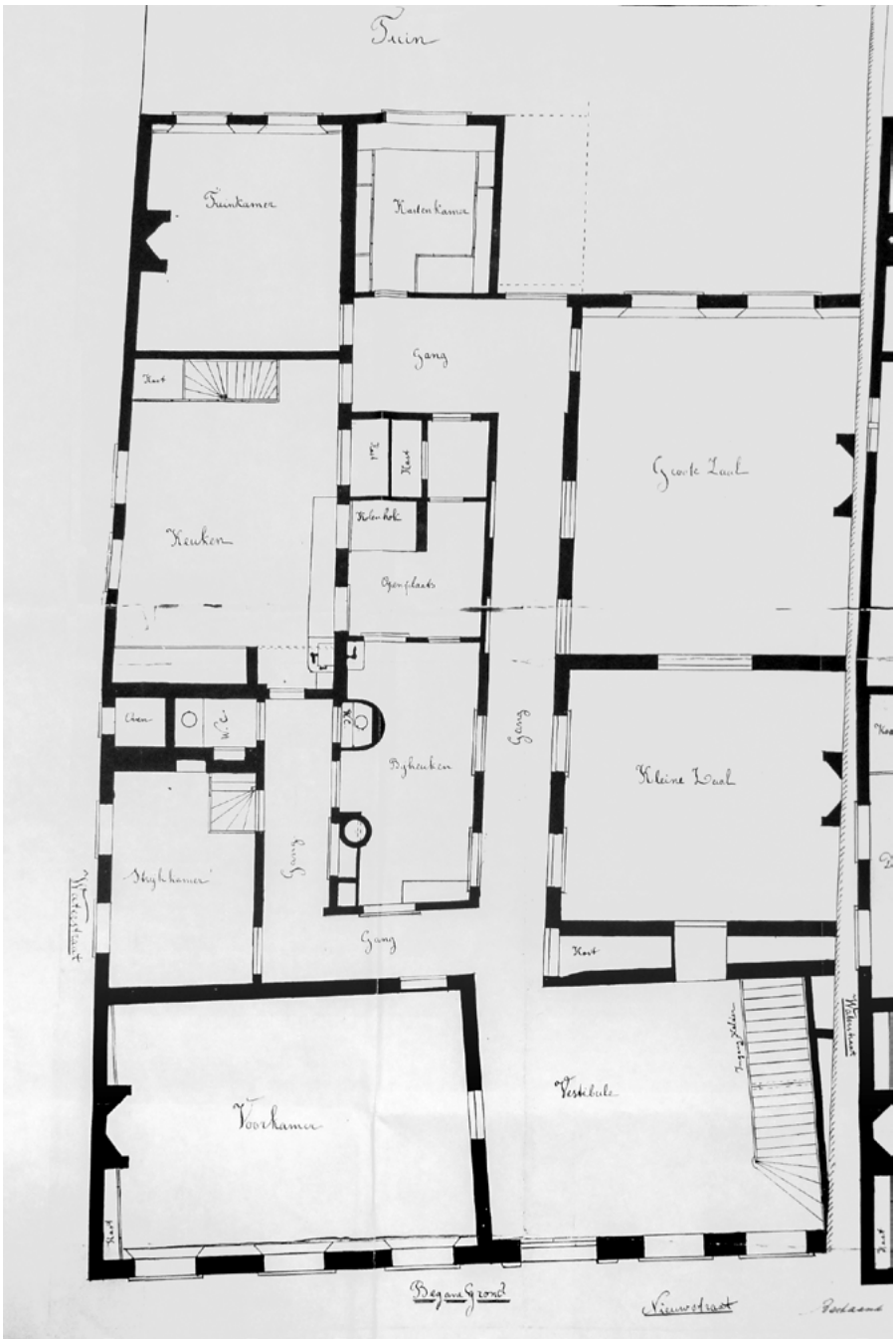

15. Plattegrond van het huis Waelwijk in 1905 (collectie SAB)

12 Archief Mariadal. Annalen van de zusters van Mariadal.

16. De hal van Waelwijk met zicht op de trap. (collectie familie Van den Biesen)

lijk in 1906 met de uit Ginneken afkomstige advocaat-procureur Henricus van den Biesen haar ouderlijk huis blijven bewonen. Deze ouders waren mr. Petrus Roverius van Mierlo en Ludovica Stuijck. Daarvoor had het huis toebehoord aan haar grootouders, de zeepzieder Franciscus Stuijck en zijn vrouw Johanna Havermans, die het in januari 1844 hadden gekocht van Joseph Jacobus, Baron van Geen.[13] Van Geen was een in Gent geboren militair die zich na de Belgische afscheiding aan Nederlandse zijde had aangesloten. In 1955 overleed mevrouw van der Biesen-van Mierlo op 79-jarige leeftijd. De overlijdensadvertentie laat zien dat drie kinderen gehuwd waren en vier kinderen een religieus leven leidden.[14] Eén van hen, P. van den Biesen, was abt van de Sint-Willibrordsabdij in Slangenburg bij Doetinchem. Het kolossale huis Waelwijk heeft aan de zijde van de Nieuwstraat een brede lijstgevel met empirevensters, die gepleisterd is in blokverband. Centraal in de gevel bevindt zich een natuurstenen poortje in Antwerpse stijl (Brabants barok), dat uit de zeventiende eeuw dateert. Voor het huis ligt een brede natuurstenen stoep met pilasters en smeedijzeren hekjes. De rijke architectuur was oorspronkelijk doorgezet in het voorste deel van de zijgevel aan de Waterstraat. Bijzonder was hier de schildering van een viertal schijnvensters om de architectuur zo veel mogelijk harmonisch te maken. Deze vensters hebben in werkelijkheid nooit bestaan en aan de binnenzijde bevonden zich hier muurkasten en schouwpartijen. Helaas zijn er geen foto's bekend van deze vensters. Ondanks de latere overschildering met witte muurverf zijn de schijnvensters waarneembaar gebleven omdat de contouren bij strijklicht zichtbaar bleven. Het huis Waelwijk is ver naar achteren uitgebouwd; het is zelfs dieper dan dat het breed is. Twee bouwdelen haaks op de voorvleugel en een achterbouw omsluiten een binnenplaatsje. Het huis Waelwijk kende voor de verbouwing in opdracht

van de zusters een fantastisch interieur dat bekend is gebleven door een plattegrond uit 1905 en enkele foto's die gemaakt zijn in de eerste helft van de twintigste eeuw. Deze foto's zijn afkomstig van de familie Van der Biesen en worden bewaard in de collectie van het Breda's Museum. Als men de foto's bekijkt met daarnaast de plattegronden van de woning uit 1905 en 1951 en de beschrijving van de verbouwing die de zusters in hun annalen optekenden, vormt zich een redelijk goed beeld van het voorname interieur dat tot 1951 intact is gebleven. Mogelijk dateerde dit interieur nog voor een groot deel uit de jaren tachtig van de achttiende eeuw. Immers, bij een verkoop in 1784 is er sprake van een modern en ruim huis met hof, stallen, koetshuis, plein en erf, genaamd 'de huisinge van Waelwijk' in de Nieuwstraat op de hoek van de Waterstraat, voorzien van zes beneden- en zeven ruime bovenkamers met behang van tapijt, damast en schilderwerk, lambriseringen, plafonds, marmeren schouwen met vaste spiegels, keuken, knechten en meidenkamers en kelders.[15]

Wie het huis aan de zijde van Nieuwstraat door de voordeur binnenkwam betrad een grote hal met lichtgrijze marmeren vloer. Twee vensters met binnenluiken gaven de ruimte licht vanaf de straat. De hal kende witgestuukte wanden met sierlijsten en een daarbij passend plafond met strakke lijsten en rozetten in de hoeken. Rechts in de hal leidde een imposante, donker in mahonie-imitatie geschilderde trap met fraai gesneden leuning naar de eerste verdieping terwijl tegenover de voordeur een lange gang naar de tuin leidde. Onder de trap bevond zich een portaaltje met keldertrap. Voor 1844 gaf dit portaaltje ook toegang tot een voorkamer met fraaie betimmeringen, die later tot het nieuw gecreëerde huis Nieuwstraat 23 ging behoren. Naast de trap gaf een deur in een diepe nis toegang tot de kleine salon. In de hal stond tot 1951 een barokke tafel die in later jaren door mevrouw J. van der Valk-van der Biesen werd gelegateerd aan het Breda's Museum. De tafel stamde nog uit de inrichting van het echtpaar Stuijck-Havermans uit het midden van de negentiende eeuw.[16]

De gang vanuit de hal naar de tuin was zeer bijzonder en had een verdeling met pilasters, vensters en schijnvensters met neergelaten gordijnen, zodat een zeer regelmatige wandindeling was gecreëerd. Licht ontving deze gang door een paar ramen die uitkeken op een binnenplaatsje en een daklicht dat mooi in het stucplafond was opgenomen. Vensters gaven het licht vanuit de gang weer door aan de naastgelegen kleine salon. Deze kleine salon en de aangrenzende grote salon of zaal hadden een zeer rijkversierd interieur met betimmeringen en bespanningen aan de wanden, stucpla-

17. De marmeren gang gezien vanaf de tuinzijde naar de voordeur. (collectie familie Van den Biesen)

13 Kamphuis, *Historisch rapport*, p. 42.
14 Zie voor foto van de overlijdensadvertentie van 27 oktober 1955: https://www.genealogieonline.nl/en/stamboom-stoffels/I4447.php.
15 Kamphuis, *Historisch rapport*, p. 37.

18. De grote salon met doorkijk naar de kleine salon. (collectie familie Van den Biesen)

fond, marmeren schouwen en paneeldeuren. Opvallend was dat het stucplafond bestond uit verdiepte vlakken tussen lagere banen, die corresponderen met het oorspronkelijke plafond van moer- en kinderbinten in deze ruimte. De grote en kleine salon waren verbonden met een dubbele schuifdeur, die zwartgelakt was met gouden biesjes. Ten tijde van de familie Van den Biesen werden hier diners gegeven en werden de gasten staande ontvangen in de kleine salon, waarbij geen borrel werd geschonken. In de grote salon was dan een tafel gedekt met zestien of achttien couverts. Op een gegeven moment werden de deuren open geschoven en werden de gasten aan tafel genodigd, wat een spectaculair moment was. Na het diner verplaatsten de dames zich naar de salon voor koffie met likeur en de heren naar de huiskamer voor koffie met cognac en sigaren.[17] Aan weerszijden van de schouw in de kleine salon hingen de geschilderde portretten van het echtpaar Stuijck-Havermans.[18] Wie de foto's van het interieur van de grote salon beter bekijkt, ziet dat tegen de tuingevel een fraaie paneeldeur toegang gaf tot de gang. Daar tegenover bevond zich echter eenzelfde deur. Deze deur was niet in gebruik omdat het daarachter gelegen vertrek behoorde tot Nieuwstraat 23. Het is echter niet ondenkbaar dat de afwerking van de salon dateerde uit de tijd van voor de splitsing van de huizen in 1844. Volgens de overlevering werd de inrichting van de salon aangebracht door een Fransman met de naam Polidor. Deze verbleef tijdens zijn werkzaamheden in een eigen kamer met bedstee op de zolder.[19]

Links van de hal lag ook een imposante salon met brede vensternissen, beschilderd behang, stucplafond, lambrisering en een schoorsteenbetimmering met spiegel.[20] Deze ruimte was gelegen op de hoek van de Waterstraat. Achter deze kamer lagen in de vleugel langs de Waterstraat vertrekken die meer het domein vormden van het personeel met strijkkamer, keuken, bijkeuken, toiletten en kelders. De keuken kende een lange aanrecht

19. De tuinzijde van het huis Waelwijk. (collectie familie Van den Biesen)

met een pomp en een diepe schouw met kolenfornuis. Op de vloer lagen zwart-witte zeshoekige plavuizen. Na een verbouwing in 1905 werd de strijkkamer bestemd als kantoor voor de klerken van advocaat Van den Biesen en diende een tweede ingang hier als directe toegang tot het kantoor. Ook bevond zich hier een tweetal diensttrappen waarmee de bovengelegen dienstbodekamer en turfzolder direct toegankelijk waren.[21]

Wie de trap vanuit de hal beklom bereikte een gang met diverse grote slaapkamers aan de zijde van de Nieuwstraat en aan de tuinzijde. Over de afwerking van de kamers op deze verdieping is weinig bekend. Er zijn geen afbeeldingen bekend en latere verbouwingen zijn tamelijk rigoureus geweest. De plattegrond uit 1905 laat in elk geval zien dat een van de kamers aan de straat een symmetrische plattegrond kende met onder andere een grote alkoof waarin geslapen kon worden.[22] Dit doet vermoeden dat ook op deze verdieping de afwerking enige allure had. Hoe de hoge zolders daarboven gebruikt werden is verder niet bekend. In de vleugel langs de Waterstraat bevonden zich op zolder kamers voor het onmisbare personeel.[23]

16 Mededeling H. van den Biesen, opgetekend in een brief uit 2001, die bij de foto's in het Breda's Museum wordt bewaard.
17 Deze anekdote werd door H. van den Biesen opgetekend in een briefje, dat bij de foto's in het Breda's Museum wordt bewaard.
18 De schilderijen en portretten uit het huis Waelwijk zijn bijeen gebleven in de stichting Familiegraven Van den Biesen-Van Mierlo. De onvervreemdbare stukken zijn in geregistreerde bruikleen bij de diverse nazaten.
19 Mededeling H. van den Biesen, opgetekend in een brief uit 2001, die bij de foto's in het Breda's Museum wordt bewaard.
20 Archief Mariadal. Annalen zusters Mariadal.
21 Bestaande toestand bouwvergunning 1905, SAB.
22 Bestaande toestand 1905, SAB.
23 Mededeling H. van den Biesen, opgetekend in een brief uit 2001, die bij de foto's in het Breda's Museum wordt bewaard.

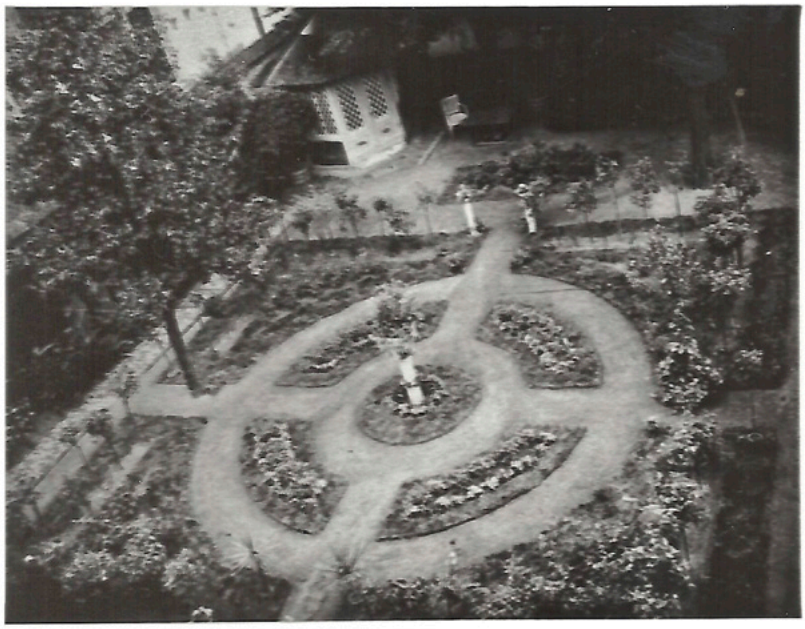

20. De tuin van het huis Waelwijk met het theekoepeltje gezien vanuit de woning. (collectie Familie Van den Biesen)

Aan de achterzijde verwijdde de gang zich tot een hal. Hier gaven dubbele deuren toegang tot de tuin die grensde aan de Waterstraat. De tuingevel van het huis Waelwijk is zeer bijzonder. De gevel dateert in zijn huidige vormgeving uit de eerste helft van de negentiende eeuw en het is niet onwaarschijnlijk dat deze tegelijk met de interieurs tot stand is gekomen. De gevel is een echte façade die de verschillende bouwdelen van Waelwijk tot een geheel maakt. Het middendeel is een drie bouwlagen hoge lijstgevel, die deels staat voor het historische deel waarin de salon te vinden was en tevens voor een kleiner bouwdeel dat een binnenplaats afsluit. Omwille van een evenwichtige gevel is de opbouw regelmatig van hoogte en indeling en kende deze tot 1951 schuifvensters en persiennes (Louvreluiken). En zo kon het gebeuren dat er op de bovenste verdieping ter hoogte van de binnenplaats schijnvensters geplaatst waren, waarbij de persiennes uiteraard altijd gesloten bleven. Aan weerszijden van het hoge middendeel stonden twee lagere bouwdelen als een soort zijpaviljoen, zodat dit huis ook aan de tuinzijde een grootse uitstraling kende.

Over de inrichting van de tuin is niet veel bekend. Bij de foto's van Van den Biesen bevindt zich een vogelvluchtopname van de tuin vanuit het huis met een geometrische aanleg met cirkelvormige paden en perken. Deze aanleg is tot 1935 intact gebleven. De foto toont echter ook de nog steeds bestaande rode beukenboom op een excentrische plek binnen het ontwerp. Dit doet vermoeden dat de beuk behoort tot een oudere tuinaanleg. Mogelijk bevond zich ook hier aanvankelijk een tuin met meer landschappelijke aanleg met een centraal gazon in ovaalvorm. Op luchtfoto's is deze typische negentiende-eeuwse aanleg nog te zien bij de naastgelegen panden. Achter in de tuin stond een achtkantige theekoepel met een piramidedak met rietbedekking. Daarachter stond het koetshuis dat uitkwam aan de zijde van de Nieuweweg. In het koetshuis bevonden zich tot 1951 paardenboxen, hooiruiven, voerbakken en stellages voor het tuig van de koetspaarden.[24]

Nawoord

De aankoop en ingebruikname van de panden door de zusters franciscanessen leidde onmiskenbaar tot een ingrijpende herbestemming en verlies van monumentale onderdelen. De rijkgedetailleerde interieurs werden als ouderwets en overdadig gezien en pasten niet bij het nieuwe gebruik van de panden. Dit uitgangspunt past niettemin in de lange bouw- en gebruiksgeschiedenis van de panden aan de Nieuwstraat. Immers, ook de rijke negentiende-eeuwse interieurs konden slechts gerealiseerd worden door oudere afwerkingen te wijzigen of te verwijderen. Na het vertrek van de zusters in 1992 werd de gemeente Breda eigenaar. Met minimale aanpassingen kregen de panden de functie studentenhuisvesting. En, na weer enkele malen verkocht te zijn, wordt het complex nu herbestemd tot luxueus hotel. Ook bij deze verbouwing zijn elementen verdwenen die niet meer inpasbaar bleken of dusdanig aangetast waren door verval dat behoud onmogelijk bleek.[25] Gesteld mag echter worden dat het casco van de panden al deze aanpassingen heeft kunnen dragen en dat het complex van panden aan de Nieuwstraat een duurzaam onderdeel van de historische Bredase binnenstad is. De oude gevels zijn hersteld en hebben hun oude grandeur weer teruggekregen. De deuren van het huis Bruheze worden na vele jaren weer geopend en de mooie hal van dit huis zal gaan fungeren als hoofdentree van het hotel. Ook de kapel en verschillende stijlkamers, gangen en andere ruimten zijn hersteld in oude glorie. We kunnen dan ook zeggen dat met de komst van het hotel ook iets van die luxe uitstraling van weleer is terug gekeerd in de Nieuwstraat.

BRONNEN en LITERATUUR

Bronnen

Gemeente Breda
- Dossiers m.b.t. vergunningverlening en bijbehorende documentatie, 2009-2015.

Stadsarchief Breda (SAB)
- Bouwvergunningen.
- Bevolkingsregister.

Sint-Agatha. Erfgoedcentrum Nederlands kloosterleven
- Archief franciscanessen van Mariadal (voorlopige plaatsingslijst)

Breda's Museum
- Fotocollectie.

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE)
- Beeldbank.

Geraadpleegde literatuur

- Biesen, H. van den, *Familie van Mierlo: een beetje geschiedenis, enkele overleveringen en wat herinneringen* (Joppe, 2001).
- Kamphuis, J., *Historisch rapport Waelwijk en Bruheze Assendelft Het Liefdegesticht, Nieuwstraat 21-29 te Breda*, (Delft, 1996).
- Dröge, J.F. en J.W. Veerman, *Huis Waelwijk, Nieuwstraat 21 Breda, bouwhistorische opname*, (Leiden, 2008).
- Dröge, J.F. en J.W. Veerman, *Huis Bruheze, Nieuwstraat 23 Breda, bouwhistorische opname*, (Leiden, 2008).
- Dröge, J.F. en J.W. Veerman, *Huis Assendelft, Nieuwstraat 25 Breda, bouwhistorische opname*, (Leiden, 2008).

24 Mededeling H. van den Biesen, opgetekend in een brief uit 2001, die bij de foto's in het Breda's Museum wordt bewaard.

25 In het complex is voorafgaand aan de verbouwingswerken een depot gemaakt waarin tijdens de ontmanteling bouwkundige onderdelen als ornamenten, ramen, deuren etc. zijn opgeslagen. Zodoende zijn ook niet hergebruikte onderdelen op de plek zelf bewaard. Van alle onderdelen is de plaats van herkomst vastgelegd.